

Δημητρίου: Ο πλατωνικός μύθος

Κυριάκος Ν. Δημητρίου: *Ο πλατωνικός μύθος. Κριτική αναδρομή στη νεότερη πλατωνική ερμηνεία*. Αθήνα: Πορεία 2008, 445 σ., 22 €.

Κρίνει ο Μιχάλης Κατσιμίτσας (Δρ Φιλοσοφίας)

mikkats@otenet.gr

Το βιβλίο του Κυριάκου Δημητρίου συνιστά μια ιδιαιτερότητα, καθώς προσφέρει κάτι σπάνιο για την ελληνική βιβλιογραφία: μια κριτική παρουσίαση των προσλήψεων του πλατωνικού corpus (ο ίδιος ο συγγραφέας δεν παραλείπει να το επισημάνει: «από την ελληνική βιβλιογραφία απουσιάζουν κριτικές μελέτες σε σχέση με την ιστορία της ερμηνευτικής πρόσληψης της αρχαιότητας», σ. 15). Η αλήθεια είναι πως ο στόχος αυτός προκαλεί αμέσως δυσπιστία στον αναγνώστη, εξαιτίας του πρακτικά ανέφικτου μιας τέτοιας προσπάθειας, στο πλαίσιο ενός βιβλίου 445 σελίδων (όπου περιλαμβάνονται εκτενής βιβλιογραφία και ευρετήριο κύριων ονομάτων). Τη δυσπιστία όμως διαλύει η παραδοχή του συγγραφέα ότι το βιβλίο «προσφέρει έναν βιβλιογραφικό οδηγό, μια μελλοντική πυξίδα στον γενικό αναγνώστη και τον σπουδαστή που τώρα εισάγεται στον αρχαιοελληνικό στοχασμό» (σ. 14), καθώς και ότι ο «εξειδικευμένος αναγνώστης θα αντιληφθεί εύκολα πως οι αναφορές και οι παραπομπές ουδόλως εξαντλούν την πλατωνική βιβλιογραφία, η οποία θα ήταν αδύνατον να ενσωματωθεί σε μια μελέτη αυτής της έκτασης και αυτής της φιλοδοξίας» (σ. 15). Επιπλέον, ο συγγραφέας εξαρχής προβαίνει σε έκθεση ορισμένων προσωπικών εκτιμήσεων σχετικά με την ερμηνευτική των πλατωνικών κειμένων. Για παράδειγμα, δηλώνει τη συμφωνία του με τη θέση ότι ο Πλάτων «συνέβαλε στην εξέλιξη πολιτικών ιδεολογιών που αντιστρατεύονται την ελευθερία και τη δημοκρατία», αλλά και ότι «οι διαστάσεις που έλαβε ο πλατωνισμός υπήρξαν είτε δυσανάλογες της σημασίας είτε αναντίστοιχες της δομής της πλατωνικής φιλοσοφίας στην πρώτη μορφή της»· προέχει, δηλαδή, «η πρωτογενής πλατωνική φιλοσοφία» και όχι ο «διαχρονικά δεσπίζων πλατωνισμός (υπερβατικός, ιδεαλιστικός), δηλ. ο νοθευμένος πλατωνισμός» (σ. 16).

Το βιβλίο περιλαμβάνει Πρόλογο, Επίμετρο και επτά κεφάλαια: «Οι επίγονοι: ο νέος πλατωνισμός», «Ορθός λόγος και θεία αποκάλυψη: ο Πλάτων στον δέκατο όγδοο αιώνα», «Ο συστηματικός Πλάτων γεννιέται: η ενδογερμανική διένεξη», «Μεταξύ ωφελισμού και ρομαντισμού: ο “βικτωριανός” Πλάτων», «Ο ωφελιστής Πλάτων και η ιδεαλιστική πλατωνολατρία», «Ο μύθος καταρρέει: πλατωνικές μελέτες, 1930-1960», «Το κληροδότημα: Ένας ερμηνευτικός γρίφος». Τη μελέτη συμπληρώνουν βιβλιογραφία και ευρετήριο κυρίων ονομάτων.

Μετά από το πρώτο κεφάλαιο, που εξετάζει επιγραμματικά την πρόσληψη των πλατωνικών κειμένων από τον θάνατο του Πλάτωνα μέχρι τον 18ο αιώνα, αρχίζει στο βιβλίο η κατά το δυνατόν αναλυτική παρουσίαση του θέματος, φτάνοντας μέχρι τις μέρες μας. Ο συγγραφέας κινείται χρονολογικά. Αυτό του δίνει τη δυνατότητα να αποτυπώσει το κλίμα της εκάστοτε περιόδου σχετικά με τη στάση της εποχής απέναντι στο πλατωνικό έργο. Έτσι έχουμε μια επαρκή παρουσίαση των ερμηνειών του Πλάτωνα μέσα στο ιστορικό τους πλαίσιο – ακόμα κι όταν, για λόγους οικονομίας, ορισμένες από αυτές τις ερμηνείες παρουσιάζονται με σχετικά συνοπτικό τρόπο.

Η παράθεση, εδώ, των βασικών έστω ονομάτων και των αντίστοιχων τάσεων στην πλατωνική ερμηνευτική το πιθανότερο είναι να οδηγούσε σε λανθασμένες εντυπώσεις και να αδικούσε τη μελέτη. Εκείνο που θεωρώ πως έχει νόημα να σημειωθεί είναι ότι ο συγγραφέας, ως γενικό κανόνα, ακολουθεί μια κατά κάποιον (γενικό) τρόπο λεξικογραφική μέθοδο: παραθέτει τον μελετητή, αναφέρει κάποια βιογραφικά στοιχεία (συνήθως την ακαδημαϊκή του ταυτότητα) και στη συνέχεια εστιάζει στα κείμενα του εξεταζόμενου μελετητή – είτε αναλύοντάς τα εκτενώς είτε απλώς αναφερόμενος στο περιεχόμενό τους, ανάλογα με τη βαρύτητα που αποδίδει στην εκάστοτε περίπτωση (τα αποσπάσματα που παρουσιάζονται είναι σε μετάφραση, προφανώς του συγγραφέα). Παρά το ότι, όπως ήδη σημειώθηκε, η παρουσίαση των έργων γίνεται μέσα στο ιστορικό τους πλαίσιο, η μέθοδος αυτή ορισμένες φορές κουράζει, π.χ. στις περιπτώσεις όπου γίνονται απανωτές αναφορές σε ονόματα και έργα/ερμηνευτικές τάσεις – κάτι που όμως είναι αναπόφευκτο σε μια τέτοια έρευνα. Από την άλλη, οι εκτενείς αναλύσεις είναι ιδιαίτερα διαφωτιστικές και ελκύουν το ενδιαφέρον.

Ως γενική προσέγγιση, θεωρώ πως δεν θα είχε νόημα η οποιαδήποτε συζήτηση για το αν ένας από τους ερμηνευτές που παρουσιάζονται είναι σημαντικότερος από κάποιον άλλον, οπότε θα δικαιούνταν εκτενέστερη αναφορά. Ο λόγος για αυτήν τη στάση μου έγκειται στον χαρακτήρα του βιβλίου, τον οποίο έχει επισημάνει ο συγγραφέας, ότι δηλαδή πρόκειται για ένα ουσιαστικά εισαγωγικό βιβλίο. Γι' αυτό και, θα πρέπει να σημειωθεί, ο Κ. Δημητρίου αποφεύγει τις προσωπικές κρίσεις επί των παρουσιαζόμενων προσεγγίσεων. Σκοπός του είναι να παρουσιάσει τις προσεγγίσεις αυτές και όχι να τις κρίνει.

Τις προσωπικές του θέσεις εκθέτει ο συγγραφέας στο Επίμετρο, το οποίο παρουσιάζει ενδιαφέρον για διάλογο. Εκεί, στο εύλογο ερώτημα για τη δυνατότητα ανασύστασης της αυθεντικής πλατωνικής φιλοσοφίας, μετά από τις «τόσες προσμείξεις, αλληπάληλες επικαλύψεις και νοθεύσεις της διδασκαλίας του», η απάντηση είναι ο αγνωστικισμός (σ. 391). Στη συνέχεια, ο συγγραφέας επιχειρεί την εξαγωγή ενός «γενικού πορίσματος αναφορικά με την κατεύθυνση της πλατωνικής φιλοσοφίας στην πρωτογενή μορφή της», θεωρώντας πως μόνο κάτι τέτοιο είναι εφικτό. Εδώ θα πρέπει να επισημάνουμε την επίδραση που φαίνεται πως έχει ασκήσει στον συγγραφέα (χωρίς ο ίδιος να την δηλώνει) η ερμηνευτική του Γκρότε (George Grote), ο οποίος υποστηρίζει πως το πλατωνικό corpus δεν περιλαμβάνει κάποια δογματική, αλλά διδάσκει μια φιλοσοφι-

κή μέθοδο. Διότι αυτό ακριβώς προβάλλει ο συγγραφέας, ότι δηλαδή εκείνο που παρουσιάζουν οι πλατωνικοί διάλογοι είναι μια φιλοσοφική, διαλεκτική μέθοδος, ένα φιλοσοφείν με παιδαγωγική κατεύθυνση· η εφαρμογή αυτής της μεθόδου θα οδηγήσει στην «καλύτερη οργάνωση της ζωής με βάση καθολικά έγκυρες κανονιστικές αξίες», κάτι που ενδέχεται να καταλήξει και στην «τέλεια πολιτική κοινωνία» (σ. 391). Η θέση αυτή εδράζεται στην άποψή του ότι ο Πλάτων δεν αμφέβαλλε για το αποτέλεσμα της μεθόδου που δίδασκε. Κι αμέσως παρακάτω αναφέρει ότι η πλατωνική γνωσιοθεωρία θεμελιώνεται στην «πίστη μιας καθολικά έγκυρης και απόλυτης γνώσης, προσβάσιμης διαμέσου της διερεύνησης των ιδεών και των μεταξύ τους σχέσεων» (σ. 391). Εδώ, ωστόσο, δεν μπορούμε να μην επισημάνουμε την αντίφαση που διαπιστώνουμε στην ερμηνεία του συγγραφέα μεταξύ αφενός της προβαλλόμενης από τον Πλάτωνα βεβαιότητας για την αποτελεσματικότητα της μεθόδου και αφετέρου της πίστης στην οποία παρουσιάζεται να εδράζεται η πλατωνική γνωσιοθεωρία· «βεβαιότητα» και «πίστη» αφορούν διαφορετικούς γνωσιολογικά τομείς.

Πέραν τούτου, το βασικότερο ζήτημα που θεωρώ ότι προκύπτει σχετικά με την ερμηνευτική πρόταση του συγγραφέα αφορά την προβολή της μεθόδου και μόνο εκ μέρους του Πλάτωνα και όχι κάποιας φιλοσοφικής θέσης ή θεωρίας. Για να φτάσει κάποιος να προκρίνει μια μέθοδο, νομίζω ότι σημαίνει πως γνωρίζει πού οδηγεί αυτή, ότι δηλαδή είναι αποτελεσματική. Από τη στιγμή, όμως, που ο Πλάτων είχε φτάσει σε ένα τέλος, γιατί αυτό να μην προβάλλεται με κάποιον τρόπο, όχι απαραίτητα (αυστηρά) συστηματικό; Η απουσία συστηματικότητας δεν σημαίνει αναγκαστικά έλλειψη γνώσης, ειδικά όταν ο Πλάτων δηλώνει την αδυναμία του γραπτού λόγου να εκφράσει κάτι τέτοιο, όπως αναφέρει το απόσπασμα της *Έβδομης επιστολής* (341c-d), με το οποίο κλείνει το βιβλίο του Κ. Δημητρίου. Στον παραπάνω προβληματισμό ο συγγραφέας απαντά έμμεσα, δηλώνοντας ουσιαστικά αγνωστικιστής ως προς το εάν η γνώση που προκύπτει από τη διαλεκτική φιλοσοφική μέθοδο είχε υπάρξει κτήμα του Πλάτωνα. Εκείνο που επιδιώκει, προκειμένου να θεμελιώσει την ερμηνευτική του πρόταση, είναι να διαχωρίσει τον Πλάτωνα από τις θέσεις (και τις ανακολουθίες) που παρουσιάζονται στους διαλόγους. Αυτό το κάνει υιοθετώντας ως όρο εκ των ων ουκ άνευ την αυστηρή συστηματικότητα ως χαρακτηριστικό μιας φιλοσοφικής θεωρίας. Οπότε, από τη στιγμή που δεν υπάρχει ενιαία, συστηματική φιλοσοφία, ο Κ. Δημητρίου θεωρεί ότι τα όποια στοιχεία φιλοσοφικής θεωρίας είναι ξένα προς τον Πλάτωνα. Μ' αυτόν τον τρόπο εμμένει σ' εκείνο που βρίσκει ως μόνιμο και σταθερό στοιχείο στο πλατωνικό corpus, δηλαδή τη φιλοσοφική μέθοδο. Ωστόσο, ο διαχωρισμός αυτός δεν επιβεβαιώνει την ερμηνευτική προσέγγιση του συγγραφέα, αφού η μέθοδος αυτή κάλλιστα μπορεί να συνυπάρξει με μια μη συστηματική έκθεση φιλοσοφικών θέσεων.

Για να στηρίξει περαιτέρω τη θέση του, ο συγγραφέας προχωρεί στην «αθώωση» του Πλάτωνα από την ευθύνη για την έκβαση των συζητήσεων στους διαλόγους του, επειδή τον θεωρεί απόντα («δεν τοποθετείται επί σκηνής», σ. 392). Η θέση αυτή δεν μπορεί να γίνει δεκτή. Από τη στιγμή που τα πλατωνικά κείμενα είναι προϊόν φαντασίας και όχι καταγραφή πραγματικών διαλόγων, ο συγγραφέας έχει την απόλυτη κυριότητα επί

του υλικού του. Αυτό σημαίνει ότι είναι παρών από την πρώτη έως την τελευταία λέξη του εκάστοτε διαλόγου του. Εξάλλου, στη θεωρία της λογοτεχνίας [1] υπάρχει το συγγραφικό αφηγηματικό σχήμα, όπου ο συγγραφέας διαχωρίζεται ακόμα και από το κεντρικό πρόσωπο του έργου του. Αυτό όμως σημαίνει ότι η επικοινωνία του συγγραφέα με το κοινό μπορεί να γίνει μέσω του συνόλου του έργου. Επιπλέον, δεν θα πρέπει να ξεχνάμε ότι την εποχή του Πλάτωνα κυριαρχεί ο θεατρικός αφηγηματικός τρόπος, δηλαδή το διαλογικό κείμενο. Τούτο σημαίνει ότι η απουσία ενός μυθιστορηματικού Πλάτωνα δεν “αθώνει” τον συγγραφέα Πλάτωνα. Επομένως, ο Πλάτων είναι υπεύθυνος για τα κείμενά του, δηλαδή έχει λόγο για το κάθε τι που γράφει. Με άλλα λόγια, είναι διαρκώς παρών.

Αν βέβαια δεχθούμε το ανεύθυνο του Πλάτωνα ως προς την έκβαση των συζητήσεων, αλλά και ως προς την πορεία τους, τότε μπορεί εύκολα να υποστηριχθεί ότι οι διάλογοι συνιστούν διδασκαλία μεθόδου και τίποτε άλλο. Αλλά μήπως τότε δεν λειτουργούμε κάπως βίαια πάνω στο πλατωνικό έργο; Ο Πλάτων, ως πραγματικό πρόσωπο, είναι έμμεσα παρών στα κείμενα και τα κείμενα εκθέτουν ορισμένες φιλοσοφικές θέσεις. Είναι επίσης γεγονός ότι οι θέσεις αυτές δεν παρουσιάζουν την αυστηρότητα ενός φιλοσοφικού συστήματος, όπως το αντιλαμβανόμαστε σήμερα. Γιατί όμως να τις απορρίψουμε ως πλατωνική φιλοσοφία και να μη δούμε τον Πλάτωνα ως τον πρώτο που επιχειρήσει να διαμορφώσει ένα σύστημα, το οποίο ωστόσο παρουσιάζει τις αδυναμίες που είναι αναπόφευκτο να υπάρξουν σε μια τόσο καινοφανή προσπάθεια; Μια άλλη πιθανή ερμηνεία στο πλαίσιο αυτό είναι να θεωρήσουμε το “σύστημα” του Πλάτωνα ανοιχτό, δηλαδή ένα σύστημα που δίνει περισσότερη βαρύτητα στην πορεία και στη διαλεκτική και λιγότερη στο αποτέλεσμα της διαδικασίας (οπότε αιτιολογείται και η επιμονή στη μέθοδο). Μπορεί ο συγγραφέας να μην έχει άδικο όταν γράφει (σ. 393) ότι αυτοσκοπός των αρχαίων φιλοσόφων δεν ήταν η διαμόρφωση ενός θεωρητικού συστήματος αλλά η επίδραση της φιλοσοφίας στη ζωή. Αυτό όμως δεν λειτουργεί ως επιβεβαίωση της άποψης που προβάλλει σχετικά με την ουσία των πλατωνικών έργων. Αντιθέτως, αν δεχτούμε τη θέση αυτή, τότε κάλλιστα μπορούμε να εξηγήσουμε τις επαναλήψεις, τις απροσδιοριστίες κ.λπ. που παρουσιάζει το πλατωνικό έργο ως ένδειξη αδιαφορίας εκ μέρους του Πλάτωνα για την ανάπτυξη ενός θεωρητικού συστήματος ως αυτοσκοπού. Αυτό όμως κάθε άλλο παρά υποδηλώνει απουσία γενικής φιλοσοφικής θεωρίας/συστήματος από το πλατωνικό corpus.

Τέλος, η προβολή της μεθόδου ως «γενικής κατεύθυνσης» της πλατωνικής φιλοσοφίας, ακόμα κι αν γίνει δεκτή ως ισχύουσα, σημαίνει ότι υπάρχουν και άλλες κατευθύνσεις, γενικές και συγκεκριμένες, αν και το πνεύμα του κειμένου υποδηλώνει το αντίθετο. Εδώ ακριβώς ανοίγει η κερκόπορτα για τις ερμηνείες που παρατίθενται στο βασικό τμήμα του βιβλίου. Έτσι μπορεί κανείς να προβάλλει μια μυστικιστική προσέγγιση, αφορμή για την οποία θα αποτελέσει το απόσπασμα από την *Εβδόμη επιστολή*, το οποίο παραθέτει ο συγγραφέας ως καταληκτική παράγραφο του Επιμέτρου. Σε αυτό η γνώση εμφανίζεται ξαφνικά στην ψυχή, όπως η λάμψη από μια σπίθα φωτιάς.

Κλείνοντας τον διάλογο με το βιβλίο του Κ. Δημητρίου, δεν μπορώ να μην αναφερθώ, έστω και επιγραμματικά, σε ένα σημαντικό στοιχείο που μας καταδεικνύει έμμεσα η παρουσίαση των πλατωνικών ερμηνειών, ορισμένες από τις οποίες είναι αντίθετες η μία προς την άλλη, αν και ανήκουν στην ίδια εποχή. Το στοιχείο αυτό είναι η, άλλοτε προφανής, διαφωνία (ενίοτε δε απόλυτη αντίθεση) μεταξύ των μελετητών-φιλοσόφων. Αυτό θα πρέπει να τονιστεί, καθώς σήμερα υπάρχει η (μεταμοντέρνα) τάση για εξαφάνιση των διαφωνιών. Με άλλα λόγια, εκείνο που επιχειρείται συχνά είναι να γίνονται τα πάντα δεκτά, αφού προηγουμένως, με τον έναν ή τον άλλο τρόπο, έχουν αμβλυνθεί οι διαφορές και οι αντιθέσεις – οπότε οδηγούμαστε σε μια σχετικοποίηση των ερμηνειών, όπου όλες γίνονται δεκτές ως ισχύουσες. Ωστόσο, αν όλα ισχύουν, τότε δεν χρειάζεται να επιχειρηματολογούμε για τίποτα. Σε αυτήν, όμως, την περίπτωση παύει η φιλοσοφική ερμηνευτική (και όχι μόνο) να έχει νόημα και λόγο ύπαρξης. Αν και είναι αδύνατον να ανασυγκροτήσουμε την πλατωνική φιλοσοφία όπως την είχε διαμορφώσει ο δημιουργός της, αυτό που έχει σημασία είναι τα επιχειρήματα που στηρίζουν τις εκάστοτε ερμηνείες, δηλαδή η φιλοσοφική «έρις», με την οποία προάγεται ο φιλοσοφικός στοχασμός («Without Contraries is no progression», William Blake).

Σημειώσεις:

[1] Βλ. για παράδειγμα Franz K. Stanzel, *Θεωρία της αφήγησης* (μτφρ. Κυριακή Χρυσομάλλη-Henrich). Θεσσαλονίκη: University Studio Press 1999.

Δημοσιεύθηκε: 7.10.2009

Τρόπος παραπομπής στη βιβλιοκρισία:

Κατσιμίτσας, Μ.: (Βιβλιοκρισία του:) Κυριάκος Ν. Δημητρίου: *Ο πλατωνικός μύθος. Κριτική αναδρομή στη νεότερη πλατωνική ερμηνεία* (Αθήνα: Πορεία 2008). *Κριτικά* 2009-15, <<http://www.philosophica.gr/critica/2009-15.html>>.